

Luptător jertfelnic și ctitor darnic

Lucrarea harului în viața Sfântului Voievod Ștefan cel Mare

† DANIEL,
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

1. Introducere

Despre Sfântul Ștefan cel Mare s-a scris în cronică și studii de istorie, s-a vorbit în legende și în evlavie populară. De la canonizarea sa în 1992, el a intrat în calendarul și cultul ortodox. Ca atare, acum este necesară aprofundarea teologică și spirituală a conținutului troparului său în care el este prezentat ca **apărător neînfricat al credinței și patriei străbune, mare ctitor de locașuri sfinte**. Cu alte cuvinte, Ștefan cel Mare și Sfânt este recunoscut ca vas ales al lucrării harului lui Dumnezeu în el pentru binele Bisericii lui Hristos.

De aceea, în cele ce urmează vom scoate în evidență câteva aspecte ale acestei lucrări, acum la ceas de pomenire solemnă a memoriei sale.

2. Comoara din vasul de argilă

Anul omagial Ștefan cel Mare și Sfânt, prilejuit de împlinirea a 500 de ani de la trecerea la cele veșnice și a 12 ani de la canonizarea de către Biserica Ortodoxă Română a celui mai strălucit și popular dintre voievozii și domnitorii poporului român este nu numai un popas de reculegere și de recunoștință, ci și un imbold de înnoire spirituală și de lucrare misionară creștină, atât pentru clerici cât și pentru mireni.

Întrucât Sfântul Ștefan cel Mare, prin credința și vitejia, prin inteligența și dărnicia sa, rămâne – așa după cum spunea Nicolae Iorga – **cea mai curată icoană a sufletului poporului român**, cinstirea sau omagierea lui este deodată un act de cult și de cultură, de dreptate și de demnitate pentru conștiința românilor de pretutindeni și pentru credința creștină vie.

Sfântul Ștefan cel Mare a rămas o lumină în istorie pentru că a trăit intens istoria ca luptă motivată de credință puternică și de idealuri nobile. El a perceput istoria atât ca zbucium al patimilor omenești individuale și colective, cât și ca loc și lucrare a harului dumnezeiesc. Asocierea dintre multele războaie pe care le-a

purtat și multe biserici și mănăstiri pe care el le-a ctitorit sau ajutat este dovada cea mai grăitoare a acestei experiențe complexe și intense.

Când Biserica trece în rândurile sfinților persoane umane care au luminat pe alții prin credința și faptele lor, ea nu cinstește natura umană în stare de autosuficiență sau realizare de sine prin sine, ci ea cinstește lucrarea harului lui Dumnezeu în oameni. Când omul cooperează cu harul divin, îl cere în rugăciune și-l arată în mulțumire harnică și darnică, în fapte de dreptate și milostenie, credința se transformă din convingere a minții în comuniune a inimii, pocăința devine biruință asupra păcatului, iar iertarea devine ridicare spre faptă bună.

În percepția poporului și a cronicarilor români și străini, multe biruințe ale Sfântului Ștefan cel Mare (din 36 de războaie a pierdut doar două) nu se explică în exclusivitate prin inteligența și talentul militar al domnitorului, ci mai ales prin ajutorul lui Dumnezeu.

În acest sens, Ștefan cel Mare a fost numit și **svetâi**, adică Sfânt, pentru că a fost recunoscut ca „purtător de biruință”. Biruința venea de la Dumnezeu, dar Binecredinciosul Voievod era sfetnicul și sfeșnicul care purta această biruință.

Ștefan cel Mare și Sfânt nu a socotit multe sale victorii ca fiind în primul rând meritul său, ci ajutor de la Dumnezeu. Prin aceasta el are o experiență a harului asemănătoare cu cea a marelui convertit și misionar Sfântul Apostol Pavel, care zice: ***Și avem comoara aceasta în vase de lut, ca să se învedereze că puterea covârșitoare este a lui Dumnezeu și nu de la noi*** (II Cor. 4, 7).

Prin pocăință și smerenie, luptătorul credincios vede lutul ca fragilitate sau finitudine a naturii umane, iar prin iubire de Dumnezeu și speranță el vede tăria, nemărginirea și noutatea harului.

3. Violența războaielor și pacea mănăstirilor

Sfântul Ștefan cel Mare a crescut într-o Moldovă tulburată timp de un sfert de veac de luptă pentru putere între descendenții bunicului său Alexandru cel Bun. Astfel, ca să scape cu viață, el și părinții lui, Bogdan al II-lea și Doamna Oltea, au trăit mai mulți ani în pribegie în Țara Românească și în Transilvania.

Apoi, tânărul Ștefan este din nou încercat când tatăl său, ajuns domnitor al Moldovei, după câțiva ani de domnie este ucis de către fratele său vitreg, Petru Aron. Durerea și tulburarea creată de moartea tragică a tatălui său le trăiește din nou în pribegie.

Ajunge el însuși Domn al Moldovei în Joia Mare a anului 1457, în urma bătăliilor de la Doljești și Orbic, când învinge pe Petru Aron.

Dar când încetează în Moldova luptele interne pentru domnie, încep năvălirile din afară ale turcilor și tătarilor, ungurilor și polonilor, astfel că în lunga sa domnie de 47 de ani, puțini au fost anii de pace, fără război și fără primejdie. Tulburarea pricinuită de lăcomia năvălitorilor sau de dorința lor de stăpânire asupra Moldovei l-a făcut să stea mereu în starea de priveghere și de jertfă, de pregătire de luptă și de apărare a țării și a credinței strămoșești, de apărare a Moldovei și a Europei creștine.

De unde atâtă putere de jertfă? Din credința primită în familie și în Biserică. Este semnificativ faptul că, potrivit tradiției, atât mama lui Ștefan cel Mare,

Doamna Oltea, devenită mai târziu maică de mănăstire cu numele de Maria, cât și duhovnicul său, Cuviosul Daniil Sihastrul, îl îndeamnă părintește pe Voievod nu la resemnare, ci la luptă jertfelnică, având credință puternică și nădejde tare în ajutorul lui Dumnezeu. Îndemnul și binecuvântarea lor s-au transformat în biruință. De aceea, Ștefan a știut să ceară ajutorul lui Dumnezeu și al Sfinților Lui (Maica Domnului, Sf. Gheorghe, Sf. Procopie, Sf. Dimitrie, Sf. Ioan Botezătorul etc.) prin post și rugăciune, iar apoi să înalte rugăciuni de mulțumire lui Dumnezeu prin înălțarea de biserici și mănăstiri pe care el le numește hram și rugă, ele fiind cruci zidite în formă de lumânări de Înviere în fața veșnicului Dumnezeu, Domnul istoriei și al vieții noastre.

Fiindcă a trăit experiența harului divin în luptă jertfelnică, Ștefan al Moldovei știa că din Cruce izvorăște puterea Învierii, iar biruința naște recunoștință.

În această privință, *Letopisețul anonim al Țării Moldovei* relatează că, după biruința lui asupra năvălitorilor polonezi la Codrii Cosminului, **însuși domnul Ștefan voievod a slobozit toată oastea sa, pe fiecare la ale sale, și așa a poruncit tuturor vitejilor și boierilor săi, să se adune în ziua Sfântului Nicolae, în târgul numit Hârlău. Deci, s-au adunat toți în acea zi. Și acolo, atunci, domnul Ștefan voievod a făcut mare ospăț tuturor boierilor săi, de la mare până la mic și atunci a instituit mulți viteji și i-a dăruit atunci cu daruri scumpe, fiecare după vrednicia sa. Și i-a slobozit la ale lor și i-a învățat să laude și să binecuvânteze pe Dumnezeu Cel Preaînalt pentru cele ce le-au fost dăruite, pentru că toate biruințele sunt de la Dumnezeu.**

Mănăstirile și bisericile, 44 la număr după cronicarul Grigore Ureche, închinat Domnului nostru Iisus Hristos, ca Mănăstirea Neamț, sau Maicii Domnului, ca Mănăstirea Putna, Sfintei Cruci, Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, Sfântului Ioan Botezătorul, Sfântului Gheorghe, Sfântului Dumitru, Sfântului Procopie, Sfântului Nicolae ș.a., sunt deodată acte de recunoștință, de trăire euharistică și izvor de pace sufletească, de sfințenie și speranță într-o lume tulburată de păcat și de moarte.

Pisania bisericii de la Mănăstirea Războieni (1496) este o mărturie de smerenie a Domnitorului. Între altele citim acolo: **Cu voia lui Dumnezeu au fost biruiți creștinii de către păgâni**, iar în altă parte Domnitorul mărturisea cu pocăință: **Eu și Curtea mea am făcut ce mi-a stat în putință, și s-a întâmplat ce știți. Pe care lucru îl socot că a fost voia lui Dumnezeu ca să mă pedepsească pentru păcatele mele, și laudat să fie numele Lui**¹.

Pisania bisericii Înălțarea Domnului de la Mănăstirea Neamț conține o frumoasă rugăciune: **Doamne Hristoase, primește casa aceasta, pe care am zidit-o cu ajutorul Tău, întru slava și cinstea sfintei și slăvitei Tale Înălțări de la pământ la cer; și Tu stăpâne, acoperă-ne cu mila Ta de acum și până în veac.**

4. Trădarea unor boieri și fidelitatea oamenilor din popor

La urcarea sa pe tron, în 14 aprilie 1457, Sfântul Ștefan cel Mare a găsit Moldova slăbită de lupte interne pentru domnie și multă anarhie. Autoritatea

¹ N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1904, p.179.

Domnitorului era slăbită, iar unii boieri se preocupau mai mult de interese și câștig personal decât de binele țării și al poporului. Era nevoie de multă dreptate și unitate în țară, de înnoire și organizare socială. De aceea, Ștefan cel Mare și Sfânt începe să se sprijine mai mult pe popor și pe Biserică, decât pe marii boieri dornici de privilegii, dar mai puțin capabili de jertfă pentru țară. Unii dintre aceștia unelteau pe ascuns împotriva Domnitorului, împreună cu puteri străine care voiau să domine Moldova, ca de pildă, Isaia vornicul, cumnatul lui Ștefan, paharnicul Negrilă și stolnicul Alexa.

Ca urmare, în anul 1471, ei au fost pedepsiți pentru trădare prin decapitare. Dreptatea voievodului era aspră pentru trădători, dar mila și dărnicia sa erau generoase pentru iubitorii de credință și țară. Astfel, Ștefan cel Mare și Sfânt a ridicat în rang de boier o mulțime de luptători viteji și jertfelnici și a ajutat o mulțime de oameni săraci.

Pentru aceasta poporul îl iubea, iar la moartea sa l-a plâns cu multă jale pentru că a lăsat mult bine în urma lui, cum scrie cronicarul: *Iar pe Ștefan Vodă l-a îngropat țara cu multă jale și plângere în mănăstire în Putna care era de dânsul zidită. Atâta jale era de plângeau toți ca după un părinte al său, căci cunoșteau toți că s-a scăpat* (păgubit, n.n.) *de mult bine și multă apărătură*².

Harul lui Dumnezeu lucrează în lume adevărul și dreptatea, libertatea și iubirea de oameni. De aceea, asemenea profetilor, care erau promotori ai dreptății și ai vieții sociale sănătoase, Domnitorul avea datoria de a judeca după dreptate și de a apăra demnitatea umană umilită de lăcomie și dispreț. Despre aceasta notează cronicarul polonez I. Dlugosz: *Prin asprimea și dreptatea sa, nelăsând nici o crimă nepedepsită, îi făcu pe aceștia* (moldoveni) *plecați ascultători întru toate de poruncile lui*³. În lupta sa socială Ștefan cel Mare și Sfânt a fost înțeles și ajutat de Biserică. Daniile pe care el le făcea Bisericii aveau și scop social-caritativ, mănăstirile fiind și locașuri de cultură și de filantropie. S-a constatat pe dreptate că: *Biserica nu prezenta o forță economică și nu putea concura cu boierimea mare și influența ei politică*. De aceea, *înzestrarea mănăstirilor și bisericilor cu toate cele trebuincioase lor intra în preocuparea constantă a domnului*⁴.

5. Credință ortodoxă și cooperare creștină europeană

Ca fiu al Bisericii și mare binefăcător al ei, Bincredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt a apărut credința creștină ortodoxă a poporului său în fața islamului în expansiune, dar și în fața prozelitismului creștin occidental.

În același timp, el avea respect față de creștinătatea apuseană și făcea apel la Papa pentru sprijin în lupta antiotomană. Iar Papa Sixt al IV-lea recunoaște vitejia și meritele sale în apărarea întregii Europe creștine, numindu-l *atletul*

² Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*.

³ I. Dlugosz, *Historia Poloniae*, vol. II, Ed. Lipsiae, 1712, citat la Alexandru Boldur, *Biserica în timpul lui Ștefan cel Mare*, în volumul colectiv *Biserica. O lecție de istorie*, Mănăstirea Putna, 2004, p. 101.

⁴ Alexandru Boldur, *art. cit.*, p. 99.

credinței creștine. Fidelitatea certă și constantă față de propria sa tradiție ortodoxă, dar și respectul său față de alți creștini și chiar față de religia islamică, arată că adevărata credință îl umanizează pe om, îl face pașnic și capabil de dialog și cooperare, nu-l fanatizează. Ca fiu al Bisericii Ortodoxe, Sfântul Voievod Ștefan cel Mare ajută mănăstiri din Muntele Athos: Zografu, Grigoriu, Vatopedu, Costamonitu, Sf. Pavel ș.a. De asemenea, el are relații culturale cu alte Biserici Ortodoxe, ca de pildă, cu Arhiepiscopia de Ohrida, cu Kievul și Moscova, cu Serbia, cu ortodocșii din Pocuția. În mod deosebit, însă, el este preocupat de relațiile cu frații ortodocși de același neam din celelalte provincii românești: Valahia și Transilvania, unde înființează episcopia ortodoxă a Vadului și construiește două biserici: la Vad și Feleac; iar în Țara Românească, o biserică la Râmnicu Sărat⁵.

Prin toate aceste lucrări de sprijinire a vieții și misiunii Bisericii, Sfântul Ștefan cel Mare se dovedește a fi un fiu și un misionar al Bisericii. Astfel titlurile sale de **binecredincios** și **de Hristos iubitor** menționate în pisanile bisericilor pe care le-a ctitorit au acoperire în faptele sale de apărare a credinței și dărnicie față de Biserică.

6. Crucea vieții pământești și bucuria odihnei Învierii

Crescut de familie și format de Biserică în tradiția sfântă a cinstirii memoriei și a mormintelor predecesorilor săi, Ștefan cel Mare și Sfânt nu se teme de răul din lume și de moarte, pentru că iubește și slujește pe Hristos Biruitorul iadului și al morții. De aceea, slăvitul Voievod are o putere deosebită de a înfrunta moartea în atâtea războaie, dar și de a se pregăti pentru moarte încă din anii de început ai domniei sale, ctitorind Mănăstirea Putna (între anii 1466-1469) ca loc de înmormântare a sa.

Mai mult, aproape toate bisericile și mănăstirile pe care le-a ctitorit spre a-I mulțumi lui Dumnezeu pentru ajutorul primit de la El poartă pisanii oarecum testamentare: ca el și familia să fie pomeniți în rugăciuni în timpul vieții pământești și după mutarea lor la cele veșnice.

Este impresionant modul atent și minuțios în care Sfântul Voievod Ștefan cel Mare se îngrijește de rugăciunile pe care trebuie să le facă monahii din mănăstirile ctitorite de el sau ajutate de el.

Un exemplu în acest sens este testamentul-pomelnic de la Mănăstirea Zografu din Sf. Munte Athos. Astfel, după ce enumeră pomenirile zilnice și săptămânale, el adaugă: ***Acestea să ni se cânte până ce vom fi în viață. Iar după trecerea anilor noștri și după sfârșitul vieții noastre, în anul întâi să ni se facă și să ni se cânte sfântul prohod, de către sobor; apoi slujbele de ziua a treia, a noua, a douăzecea, a patruzecoa, de o jumătate de an și de un an. Iar după trecerea***

⁵ Vezi Preot Paul Mihail, *Relațiile externe bisericesti ale lui Ștefan cel Mare*, în volumul *Biserica. O lecție de istorie*, M-rea Putna, pp. 166-182 și Alexandru Găină, *Legături bisericesti și culturale între Transilvania și Moldova pe timpul lui Ștefan cel Mare – 1457-1504*, în același volum, pp. 183-196.

*unui an, să ni se cânte într-o zi din an, de către sobor, pentru mântuirea sufletului; seara parastas cu colivă și băutură, iar dimineața sfânta liturghie cu colivă; iar la prânz, băutură, spre mângâierea fraților. Aceasta să rămâie așa, câtă vreme va sta și sfânta mănăstire*⁶.

Ștefan cel Mare și Sfânt și-a ales ca loc de veci mănăstirea și a fost mereu preocupat să fie pomenit în rugăciuni, pentru că a cunoscut personal puterea și binefacerea rugăciunii pentru viața omului pe pământ și pentru viața sufletului dincolo de mormânt.

Prin toate ctitoriile închinat lui Dumnezeu și Sfinților Lui, Ștefan cel Mare și Sfânt își pregătea, în duh de pocăință și rugăciune, apropierea de lumina neînserată și bucuria neștirbită a comuniunii sfinților.

Pentru multele rugăciuni pe care le cerea de la alții pentru el, Dumnezeu l-a învrednicit ca Sfânta Biserică a neamului său să-l treacă în calendarul ei, al sfinților rugători pentru toți oamenii. Cel ce a cerut ajutorul sfinților și a căutat comuniunea cu ei prin rugăciune cât a trăit pe pământ, se roagă și se bucură acum împreună cu ei în ceruri. Din lumina patriei sale cerești, Sfântul Voievod Ștefan cel Mare ocrotește și inspiră acum pe cei ce locuiesc în patria lor pământească și îi cinstesc memoria și icoana lui când cultivă credința creștină, ctitoresc biserici și mănăstiri, luptă pentru dreptate și apără demnitatea persoanelor și a popoarelor, cu iubire din iubirea lui Hristos pentru oameni.

De aceea, luminați acum la ceas omagial de icoana vie și de rugăciunea fierbinte a Binecredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, împreună cu psalmistul, rostim cu recunoștință și bucurie: ***Minunat este Dumnezeu întru Sfinții Săi!*** (Ps. 67,36).

București, Aula Palatului Patriarhiei, 16 iunie 2004, cu prilejul ședinței solemne a Adunării Naționale Bisericești dedicată comemorării a 500 de ani de la trecerea la viața veșnică a Sfântului Voievod Ștefan cel Mare (1504-2004).

⁶Vezi Ion Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, pp. 99-103, citat de Teodor Manolache, *Ștefan cel Mare și viața religioasă din vremea sa*, în volumul *Biserica. O lecție de istorie*, pp. 79-80.